

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشکده علوم حدیث

پایان نامه
کارشناسی ارشد

رشته علوم حدیث

گرایش : تفسیر اثری

عنوان پایان نامه

پرسی و تحلیل روایات تفسیر عیاشی

استاد راهنما

حجت الاسلام دکتر محمد علی مهدوی راد

استاد مشاور

حجت الاسلام دکتر کاظم قاضی زاده

دانشجو

توحید پاشائی آقا بابا

ماه و سال دفاع

بهمن ۱۳۸۷

۱۳۸۸ / ۱۱ / ۱۷

کتابخانه مرکزی
سازمان اسناد و کتابخانه ملی

۱۳۱۲۳۶

تمام حقوق این اثر متعلق به دانشکده علوم حدیث است .

باسمہ تعالیٰ

پایان نامہ آقای توحید پاشایی آقابابا دانشجوی دورہ کارشناسی ارشد رشته علوم حدیث

گرایش تفسیر اثری تحت عنوان بررسی و تحلیل روایات تفسیر عیاشی

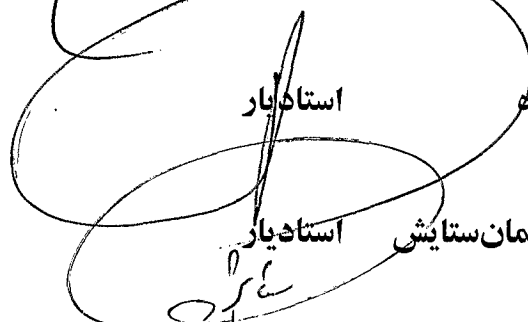
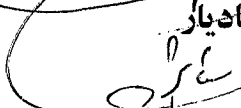
تہیہ و در جلسہ دفاعیہ تاریخ ۱۵/۱۱/۸۷ با درجہ عالی (۲۰-۱۸) O

بسیار خوب (۱۸-۱۶) O خوب (۱۶-۱۴) O ضعیف (۱۴-۱۲) O

غیر قابل قبول (زیر ۱۲) O به تأیید ہیأت داوران رسید.

دانشکدہ علوم حدیث

ھیأت داوران :

سمت	نام و نام خانوادگی	مرتبہ علمی	امضا
استاد راهنما	حجت الاسلام دکتر محمدعلی مہدوی راد	دانشیار داخلی	
استاد مشاور	حجت الاسلام دکتر کاظم قاضی زادم	استاد یار	
استاد داور	حجت الاسلام دکتر محمد کاظم رحمان ستایش	استاد یار	

سپاسگزاری ، تقدیر و تشکر

در اینجا می خواهیم از زحمات همه کسانی که به نوعی در به سامان رسیدن این پایان نامه نقشی ایفا نمودند در درجه اول پدر ومادر عزیزم که زمینه مساعدی برای بنده برای نوشتن پایان نامه فراهم نمودند. سپس اساتید گرامی آقایان حجج اسلام محمد علی مهدوی راد ، کاظم قاضی زاده و محمد کاظم رحمان ستایش که هر کدام با راهنماییهای عالمانه خود حقیر را مورد عنایت قرار دادند.

چکیده

تفسیر عیاشی از تفاسیر گرانقدر مائور شیعی است که بخش قابل توجهی از آن باقی مانده است. این پژوهش تفسیر یاد شده را به بحث نهاده است. از میان آثار وی تنها تفسیر وی باقی مانده است که نسخه آن ناقص بوده و تا پایان سوره کهف می باشد. عیاشی از تعدادی از علمای معروف زمان خود روایت نموده است و در شهرهای سمرقند، کش، خراسان، قم، بغداد و کوفه شاگرد آنان بوده است. تعداد مشایخ وی در مجموع بالغ بر ۵۵ عدد است. همچنین شمار زیادی از علماء و راویان از عیاشی روایت کرده و کسب فیض نموده اند. اینان همانهایی بودند که در خانه عیاشی که محل رفت و آمد شیعه و اهل علم بود به مدارج علمی رسیدند و یا در خلال سفرهایی که داشت با وی همراه بودند. تعداد شاگردان عیاشی بالغ بر ۴۵ تن است. طرق روایی عیاشی به بیش از ۲۰۰ راوی در تالیفات متأخر از عیاشی قابل بازیابی است. شهر سمرقند که عیاشی در آنجا سکونت داشته از شهرهای باستانی است که برخی گفته اند از ساخته های ذوالقرنین در ماوراءالنهر بوده است. در این شهر در زمان مولف، امیران سامانی حکومت میکردند و سه امیر اولیه این سلسله معاصر با عیاشی بودند. امرای سامانی اهتمام زیادی به دانشمندان و ادبا داشتند بطوریکه به آنها هدایا و صلح های زیادی می دادند حتی در تشییع جنازه و نماز بر آنها نیز شرکت می کردند. این عنایت نه تنها شامل امیر می شد بلکه وزرا و سرداران سپاه را نیز در بر میگرفت. حرکت علمی در زمان سامانیان در وجود تعداد شمار زیادی موسسه علمی نمایان می شود. مراکز تدریس در سمرقند شامل مسجد، ریاطها و خانقاهها می شد. علوم مختلفی از جمله ادب در تمام شاخه هایش، فقه و اصول، کلام، فلسفه و حدیث و تفسیر قرآن رواج زیادی داشت و علمای مختلفی با تصانیف متعدد ظهور یافتند. روایات تفسیر عیاشی در مجموع به یازده قسم کلی تقسیم می شوند که عبارتند از فضائل و خصائص سور و آیات - تفسیر لغوی -

تفسیر محتوایی - اختلاف قرائات - مصداق - مثالب خلفا - قصص - شان نزول - تفسیر باطنی (تاویل) -
نسخ و قرآن شناسی (علوم قرآنی). در حدود بیست درصد روایات این تفسیر ضعیف السند هستند. اسرائیلیات به
این تفسیر نیز رسوخ کرده و در چندین مورد، روایات اسرائیلی و موضوعه در این تفسیر به چشم می خورد. اکثر
این اسرائیلیات در مورد انبیا(ع) وارد شده است.

کلید واژه ها : اسرائیلیات - عیاشی - سمرقند - امیران سامانی - تفسیر عیاشی - اساتید عیاشی - شاگردان عیاشی

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱.....	مقدمه.....
۴.....	فصل اول: کلیات.....
۵.....	۱-۱- علم تفسیر و تاویل.....
۶.....	۱-۲- ضرورت تفسیر قرآن کریم.....
۸.....	۱-۳- اسرائیلیات.....
۸.....	۱-۳-۱- سر دستهٔ راویان اسرائیلیات.....
۱۰.....	۱-۳-۲- اقسام اسرائیلیات.....
۱۱.....	۱-۴- تفسیر مأثور.....
۱۱.....	اهم تفاسیر مأثور شیعه امامیه.....
۱۳.....	فصل دوم: عیاشی: مشایخ و شاگردان.....
۱۴.....	بخش اول: شرح احوال عیاشی.....
۱۴.....	۲-۱-۱- اسم، نسب و القاب.....
۱۶.....	۲-۱-۲- عصر و طبقه عیاشی.....

- ۱۷-۱-۲-۳- توثیق عیاشی..... ۱۷
- ۱۷-۱-۲-۴- مدرسه علمی عیاشی..... ۱۷
- ۱۸-۱-۲-۵- علوم و معارف عیاشی..... ۱۸
- ۱۹-۱-۲-۶- سفرهای علمی عیاشی..... ۱۹
- ۲۰-۱-۲-۷- مصنفات عیاشی..... ۲۰
- ۲۵-۱-۲-۸- تفسیر عیاشی..... ۲۵
- بخش دوم: مشایخ عیاشی..... ۲۸
- بخش سوم: شاگردان عیاشی..... ۴۴
- فصل سوم: اوضاع و احوال عصر عیاشی..... ۵۱
- بخش اول: تاریخچه مختصر سامانیان تا عصر مؤلف..... ۵۲
- ۱-۱-۳- نزاع نصر و اسماعیل با یکدیگر در سال ۲۷۵ ه..... ۵۴
- ۲-۱-۳- اسماعیل بن احمد، امیر عادل (۲۷۹ - ۲۹۵ ه)..... ۵۵
- ۳-۱-۳- ابو نصر احمد بن اسماعیل (۲۹۵ - ۳۰۱)..... ۵۶
- ۴-۱-۳- نصر بن احمد (۳۰۱ - ۳۳۱)..... ۵۷
- بخش دوم: حیات علمی در عصر عیاشی سمرقندی..... ۵۸
- ۱-۲-۳- مؤسسات و مراکز علمی..... ۵۸
- ۲-۲-۳- علوم اسلامی در عصر مؤلف..... ۶۳
- فصل چهارم: بررسی سندی روایات..... ۶۷

- بخش اول: اسانید عیاشی به روات، اصحاب و مشایخ در تألیفات متأخر..... ۶۸
- بخش دوم: بررسی راویان بلاواسطه..... ۱۰۷
- بخش سوم: طرق مشایخ به محمد بن مسعود عیاشی..... ۱۲۳
- ۱-۳-۴- طرق شیخ صدوق..... ۱۲۳
- ۲-۳-۴- طرق شیخ نجاشی..... ۱۲۴
- ۳-۳-۴- طرق شیخ مفید..... ۱۲۵
- فصل پنجم: بررسی متنی روایات..... ۱۲۶**
- بخش اول: دسته‌بندی موضوعی روایات..... ۱۲۷
- ۱-۱-۵- فضائل و خصائص السور و آیات..... ۱۲۷
- ۲-۱-۵- تفسیر لغوی..... ۱۲۷
- ۳-۱-۵- اختلاف قرائات..... ۱۲۸
- ۴-۱-۵- مصداق..... ۱۲۸
- ۵-۱-۵- مثالب خلفاء..... ۱۲۹
- ۶-۱-۵- قصص..... ۱۳۰
- ۷-۱-۵- شأن نزول..... ۱۳۳
- ۸-۱-۵- تفسیر محتوایی..... ۱۳۵
- ۹-۱-۵- تفسیر باطنی (تأویل)..... ۱۳۷
- ۱۰-۱-۵- نسخ..... ۱۴۰

- ۱۱-۱-۵- روایات علوم قرآنی (قرآن‌شناسی)..... ۱۴۳
- ۱۲-۱-۵- متفرقه ۱۴۶
- بخش دوم: اسرائیلیات در تفسیر عیاشی..... ۱۴۷
- اسرائیلیات در تفسیر و حدیث..... ۱۴۸
- ۱-۲-۵- اسرائیلیات مربوط به حضرت آدم..... ۱۵۱
۱. اسرائیلیات در مورد خلق آدم..... ۱۵۱
۲. خلقت حوا از دنده چپ آدم..... ۱۵۴
۳. روایات علت هبوط آدم و حوا..... ۱۵۹
۴. قد فوق العاده حضرت آدم (علیه السلام)..... ۱۶۶
- ۲-۲-۵- اسرائیلیات درباره حضرت نوح (علیه السلام)..... ۱۶۸
۱. اندازه کشتی نوح (علیه السلام)..... ۱۶۸
۲. بین نوح و ابلیس..... ۱۷۰
- ۳-۲-۵- اسرائیلیات در مورد حضرت یعقوب و یوسف (علیهما السلام)..... ۱۷۴
۱. علت دچار شدن یعقوب به مصیبت فراغ یوسف..... ۱۷۴
۲. بین یوسف و زن عزیز..... ۱۷۸
۳. اعتراف به جرم یوسف (علیه السلام)..... ۱۸۴
- ۴-۲-۵- اسرائیلیات درباره حضرت موسی بن عمران (علیه السلام)..... ۱۸۷
۱. دیدن موسی خداوند را..... ۱۸۷
۲. احتجاج موسی و آدم (علیهما السلام)..... ۱۸۹

۵-۲-۵- هاروت و ماروت ۱۹۴

نتایج و پیشنهادات ۲۰۳

فهرست منابع و مآخذ ۲۰۵

صفحه عنوان عربی ۲۱۳

چکیده عربی ۲۱۴

چکیده انگلیسی

صفحه عنوان انگلیسی

مقدمه

متجاوز از چهارده قرن از تاریخ نزول قرآن مجید می گذرد و تفسیر این کتاب مبین سابقه ای از صدر اسلام تاکنون دارد. دانشمندان اسلامی همه توان و تخصص و استعداد و دانش خویش را با علاقه وافر و عشق سرشار به پای تبیین و تفسیر این کتاب عظیم صرف نموده و همه هم خود را در این راه مقدس و خطیر مصروف داشته اند. ارباب ادب و اصحاب بلاغت از بعد ادبی دقائق و ظرائف کلمات و الفاظ نورانی قرآن را که به زبان عربی مبین نازل گردیده ، مورد بحث و فحص قرار داده متکلمان و حکمای اسلامی نیز زبان برهان گشودند و روش تعقلی و مبنایی و قواعد فلسفی را به خدمت تفسیر قرآن کریم درآوردند. اگرچه در این وادی عده ای به علت تعصب در فرقه گرایی دچار پیش داوری و گرفتار تفسیر به رای شدند ولی عالمان عامل و مخلص با تکیه بر تفسیر ماثور از آیات ، جانب حق را رها نساختند. عارفان و اهل ذکر نیز برای تفسیر و فهم قرآن از معرفت شهودی استمداد کرده و در حوزه لطیف عرفانی به کندوکاو حقایق مصحف شریف پرداختند. فقها نیز از منبع فیض آیات الاحکام مستفیض بوده و بویژه در عصر غیبت در اجتهاد و استنباط احکام از این دریای نور مستفید گشته اند.

کتاب مقدس قرآن تنها کتابیست که در میان کتب آسمانی دیگر از هرگونه زیادت مصون مانده و الی الابد چنین خواهد بود. بطور قطع سایه انسان ساز و الگو پرداز این نبشار الهی ، بشریت را در آینده نزدیکی زیر چتر پوشش و حمایت خود قرار خواهد داد. کتابی که درون و برون و محتوایش قرنهاست که انظار جهانیان را به خود جلب کرده و به جامعه بشریت نوید می دهد که امیدوار باشند به پیروزی حق بر باطل و غلبه عدل بر ظلم و چیره شدن روشنائیها بر تاریکیها. اهتمام به قرآن به زمان صحابه و تابعین محدود نبوده بلکه در تمام دوره ها و قرون متمادی اسلامی ، قرآن انگیزه ای برای پژوهشها و مطالعات دانشمندان اسلامی بوده است.

قدیمی ترین و در عین حال معتبرترین روش تفسیر قرآن ، تفسیر بوسیله احادیث نبوی و ولوی است. عالمان از دیرباز در تدوین و نشر آثار منقول در تفسیر آیات کوشیده اند که از جمله کهن ترین کتابهای تفسیر اثری ، تفسیر

محمد بن مسعود عیاشی سمرقندی (م ح ۳۲۰ ق) است. این کتاب از چند لحاظ شایان توجه است: ۱. مؤلف آن دو دوره عقیدتی داشته است؛ دوره جوانی که مذهب اهل سنت داشته است و دوره دوم که مستبصر شده و به مذهب اهل بیت گراییده است. ۲. زیستن مؤلف در زمان غیبت صغری امام زمان (عج) ۳. قرار داشتن مؤلف در سمرقند که از جمله شهرهای مهم و صاحب تمدن در منطقه ماوراءالنهر بوده است و مذاهب گوناگون و علمای برجسته ای در آن دیار سکونت داشته اند. ۴. وجود احادیث خاصی از اهل بیت که بعضاً ممکن است با عقیده مشهور امامیه مخالف باشد.

بررسی محتوایی و سندی روایات این تفسیر می تواند تا حدود زیادی بیان کننده جو حدیثی آن زمان باشد و سر نخ هایی در زمینه ورود برخی احادیث در تفسیر آیات که موجب ایجاد عقایدی نیز گشته ارائه دهد. در مورد این تفسیر کار جدی و اساسی صورت نگرفته است. تنها مرحوم علامه طباطبائی مقدمه ای بسیار موجز بر چاپ مصحح استاد سید هاشم رسولی محلاتی نگاشته اند و در پی آن از جانب مؤسسه المعارف الاسلامیه قم تحقیقی بر روی کتاب انجام شد و برخی از اسناد احادیث ارائه داده شد که البته کار در خور تقدیری بود. همچنین مقاله ای مختصر نیز به خامه استاد سید محمد علی ایازی در مجله بینات درباره تفسیر عیاشی به چاپ رسید؛ اما هنوز بررسی محتوایی بر روی روایات تفسیر عیاشی انجام نگرفته است.

فرضیاتی که قبلاً طرح شده بود این بود که روایات تفسیری عیاشی بعضاً مشتمل بر احادیث ضعیف و گاهی اسرائیلیات است.

این تفسیر ارزشمند ظرفیت این را دارد که پایان نامه های متعددی از جنبه های گوناگون از آن گرد آوری شود. این پایان نامه به دو جنبه از این اثر پرداخته است. یکی از لحاظ سندی و دو دیگر از حیث اشمال بر اسرائیلیات و یا عدم آن.

این پایان نامه از پنج فصل کلی تشکیل شده است. فصل اول اختصاص به کلیات دارد. فصل دوم شامل سه بخش است. در بخش اول به شرح احوال محمد بن مسعود عیاشی سمرقندی صاحب تفسیر پرداخته شده است. عراق نیست اگر بگوییم کاملترین شرح حال عیاشی در این بخش ارائه شده است. فصل سوم به شرح اجمالی عصر مولف اختصاص یافته است. این فصل دو بخش دارد. در بخش اول به شرح موجزی از سه امیر اول سامانیان که در آن سرزمین همزمان با عیاشی حکمرانی می کردند پرداخته شده است. در بخش دوم هم حیات علمی

ماوراء النهر با تاکید بر سمرقند مختصرا بیان شده است . فصل چهارم به بحث سندی روایات تفسیر عیاشی پرداخته شده و خود به سه بخش تقسیم می شود . از آنجایی که اکثریت قریب به اتفاق روایات تفسیر عیاشی فاقد سند است و صرفا راویان بی واسطه ذکر شده در بخش اول اسانید عیاشی در تا لیفات متاخر از عیاشی گردآوری شده تا طرق احتمالی عیاشی به راویان بدست آید. در بخش دوم هم کلیه این راویان بی واسطه احصا شده و حال رجالی آنان بیان شده تا از باب اینکه نتیجه تابع اخس مقدمین است روایاتی که قطعا ضعیف السند هستند معلوم شود. در بخش سوم هم طرق مشایخ به عیاشی بیان شده است . فصل پنجم خود به دو بخش تقسیم می شود در بخش اول روایات تفسیر از حیث موضوعی دسته بندی شده اند . در بخش دوم به بررسی اسرئیلیات در تفسیر عیاشی پرداخته شده است .

امید است که این پژوهش ناچیز راهگشای خوبی برای کندوکاو دیگر جنبه های این تفسیر باشد.

و من الله التوفیق و علیه التکلان

توحید پاشایی آقا بابا _ شهرری

فصل اول کلیات

معمولا در فصل اول پایان نامه ها به توضیح و تبیین مفاهیم کلی و بنیادین که در متن پایان نامه از آنها یاد می شود . بالطبع از آنجایی که محتوای اصلی این پایان نامه، قرآنی و مربوط به تفسیر قرآن و اسرائیلیات در تفسیر عیاشی که از تفاسیر ماثور است می باشد به توضیح مختصر موضوعاتی مانند تفسیر و تأویل، ضرورت تفسیر قرآن کریم ، تفسیر ماثور ، اسرائیلیات ، راویان اسرائیلیات و اهم تفاسیر ماثور امامیه پرداخته می شود .

۱-۱- علم تفسیر و تأویل

علم تفسیر در اصطلاح این گونه تعریف شده است: «علم بیحث فیه عن القرآن الکریم من حیث دلالتہ علی مراد اللہ تعالی بقدر الطاقة البشریة»^۱ علمی که در آن از قرآن کریم بحث می شود از حیث دلالتش بر مراد خداوند متعال به اندازه توان بشری.

بهترین تعریف تفسیر از شهید صدر است : علم بیحث فیه عن القرآن الکریم بوصفه کلاما لله تعالی .^۲

در فرق بین تفسیر و تأویل مذاهب مختلفی وجود دارد که به چند تالی آن ها اشاره می شود:

۱. تفسیر و تأویل به یک معنا است.

۲. تفسیر از تأویل مهم تر است و به این مطلب راغب اصفهانی اشاره می کند: «التفسیر اهم من التأویل و اکثر

استعماله فی الالفاظ و اکثر استعمال التأویل فی المعانی.»^۳

به نظر می رسد که قول اصح آن است که آیت الله معرفت فرموده اند: تفسیر رفع ابهام از لفظ مشکل است اما

تأویل دفع شبهه از اقوال و افعال متشابه می باشد.^۴

لفظ تأویل از ریشه «اول» به معنای رجوع به مبدا است پس تأویل چیزی ارجاع آن به اصل و حقیقت آن می باشد.

لفظ تأویل بر چهار وجه استعمال شده است:

۱. علی الصغیر، محمد حسین، المبادئ العامة لتفسير القرآن الکریم، قم: مکتب الاعلام الاسلامی، ۱۴۱۳ هـ ق، ص ۱۸.

۲. الحکیم ، محمد باقر، علوم القرآن ، دار التعارف للمطبوعات، بیروت، ۱۴۱۵ ق، ص ۲۲۴

۳. الراغب الاصفهانی، حسین محمد، مفردات الفاظ القرآن الکریم، تحقیق: صفوان عدنان داودی، قم: طلیعة النور، ۱۴۲۶ هـ ص ۹۹.

۴. معرفت، محمد هادی، التفسیر والمفسرون فی ثوبه القشيب، مشهد: الجامعة الرضویة للعلوم الاسلامیة، ۱۴۲۵ هـ ق، ج ۱، ص ۲۱.

۱. تأویل متشابه: به معنای توجیه آن به گونه‌ای که صحیح باشد و عقل و نقل آن را قبول کند. آیه ۷ سوره آل عمران: و ما یعلم تأویله الا الله و الراسخون فی العلم.

۲. تعبیر رؤیا که در سوره یوسف مکرر در ۸ جا آمده است: آیات ۶ - ۲۱ - ۳۶ - ۳۷ و ۴۴ - ۴۵ - ۱۰۰ - ۱۰۱.

۳. سر انجام کار: مثلاً در آیه ۳۵ سوره اسراء: (وزنوا بالقسطاس المستقیم ذلك خیر واحسن تأویلاً)

۴. مفهومی عامی که از محتوای آیه انتزاع می‌شود که در شأن خاصی وارد شده است که در کلام معصوم به عنوان بطن در مقابل ظهر استعمال شده است. «ما فی القرآن آیه الا ولها ظهر و بطن» = هیچ آیه در قرآن نیست جز اینکه ظهر و بطنی دارد.^۵

از امام باقر (علیه السلام) از این حدیث نبوی سؤال شد حضرت فرمود: «ظهره تنزیله و بطنه تأویله، منه ما قد مضی و منه ما لم یکن یجری کما تجری الشمس والقمر».^۶

ظهر قرآن تنزیلش و بطن آن تأویلش است. برخی از آن گذشته و برخی روی نداده است روان است همان‌گونه که خورشید و ماه روان است.

۱-۲- ضرورت تفسیر قرآن کریم

تفسیر قرآن کریم ضرورت دارد به ۴ دلیل: ۱. آیات الاحکام (قانون اساسی همه عصرها): در حدود پانصد آیه (علی المشهور والا این مناقشه بردار است) از کل آیات قرآن مجید بیان‌گر کلیات احکام و قوانین عملی برای انسان است و چون این کتاب عظیم، کامل‌ترین و آخرین شریعت الهی است احکام آن تا انقراض جهان ام القوانین برای ملل اسلامی و پیروان دین محمدی (صلی الله علیه وآله) است. و می‌دانیم مقررات و قوانین وسیع و مختلفی که در جامعه ضرورت پیدا می‌کند، باید از متن احکام کلی قرآن کریم فهمیده و شناخته شود. مثلاً در قرآن کریم حکم نماز و روزه و حج و جهاد و امر به معروف و نهی از منکر و سایر احکام به صورت کلی بیان گردیده و

۵. همان، ص ۲۲ - ۲۳.

۶. الصفار القمی، محمد بن حسن، بصائر الدرجات، التعلیق: میرزا محسن کوچه باغی، طهران، بی جا، ۱۴۰۴ ق، ص ۲۱۶

جزئیات و چگونگی اجرای آن ذکر نگردیده است. و این جا است که شناخت جزئیات و نحوه اجرای احکام و تبیین و تفسیر قرآن کریم ضرورت پیدا می‌کند. روایات تفسیری منقول از پیامبر اکرم (صلی الله علیه وآله) و ائمه طاهرين (عليهم السلام) در شناخت و تفسیر قرآن در ابعاد مختلف به ویژه در مورد احکام بیان گر این واقعیت است. ۲. قرآن معجزه جاوید است: بر اساس آیه شریفه «ما کان محمد أباً أحدٍ من رجالکم و لکن رسول الله و خاتم النبیین.» [احزاب: ۴۰] = محمد (صلی الله علیه وآله) پدر هیچ یک از مردان شما نیست ولیکن او رسول خدا و آخرین پیامبر است. و آیات مشابه آن و نیز بر اساس روایات فراوان من جمله روایت «منزله» پیامبر بزرگوار اسلام آخرین فرستاده خداوند است. بنا بر این دین اسلام آخرین دین الهی است و تمام انسان‌های اعصار بعد از ظهور اسلام مکلف به پذیرش آن هستند و چون تنها دلیل و حجت برای اثبات نبوت و حقانیت حضرت ختمی مرتبت قرآن مجید است، با این توصیفات، شناخت قرآن ضرورت پیدا می‌کند حتی برای کسانی که بخواهند قرآن مجید را نپذیرند باید اقامه دلیل کنند و برای این کار ملزم می‌باشند قرآنی را پذیرند که خوب شناخته‌اند.

۳. قرآن منبع مطمئن شناخت جهان هستی: انسان برای شناخت واقعیات و حقایق جهان هستی می‌تواند از ابزار شناخت موجود در وجود خویش یعنی «حس»، «عقل» و «قلب» استفاده کند. این سه ابزار با تمام محسّنات و کاربردهای قوی که دارند دارای قلمرو محدود هستند و چشم اندازشان ناتمام است. به همین دلیل تجربه‌گرایان به خاطر اعتماد بیش از حد به شناخت‌های حسی و تجربی در معرفت «ماوراء طبیعت» و در درک وجودات و عوالم مجرد به چاه ویل شک و انکار افتاده‌اند. و حکیمان مغرور به خرد نیز در ورود به وادی مقدس عشق حضرت قدوس برای چشیدن حلاوت محبت حضرت محبوب پایشان چوبین و بی تمکین است. قرآن کریم به عنوان یک منبع شناخت مطمئن به بشریت در معرفت هستی نورافشانی می‌کند و بشر را در شناخت منشأ هستی و بیان اسماء الهی و تفسیر اطلاق و لاحدی مبدأ اعلی راهنما می‌شود و در درک عالم پس از مرگ و عوالم و نشئات عالی برزخ و قیامت یاری می‌دهد.

بنا بر این قرآن وحی نورانی الهی است و نافهمیدنی‌ها را می‌فهماند و نادیدنی‌ها را نشان می‌دهد و شناختش برای بیرون آن قطعاً وجوب و ضرورت دارد. ۴. اختلاف لهجه‌ها و تفاوت اندیشه در میان مسلمانان عرب‌زبان در صدر اسلام خود ضرورت معرفت صحیح قرآن را بیان می‌دارد.

۱-۳- اسرائیلیات

اسرائیلیات جمع اسرائیلیه و آن قصه یا افسانه‌ای است که از منشأ اسرائیلی چه کتاب یا شخص که سلسله اسناد داستان به آن ختم می‌شود اتخاذ شده باشد. نسبت در آن به «اسرائیل» است که لقب یعقوب (علیه السلام) می‌باشد و یهودیان به آن منسوب هستند. لفظ «اسرائیل» از دو کلمه مشتق شده است: «اسراء» به معنای غلبه و «ئیل» به معنای قدرت کامل. لفظ اسرائیلیات اگرچه به ظاهر، دلالت می‌کند بر داستان‌هایی که از مصادر یهودی نقل می‌شوند اما علمای تفسیر و حدیث آن را بر اعم از آن اطلاق می‌کنند چه اینکه در اصطلاح آنان این واژه دلالت می‌کند بر هر اسطوره قدیمی که به تفسیر و حدیث راه یافته باشد و چه منشأش یهودی باشد چه نصرانی چه غیر آن دو حتی اگر هیچ اصلی در منابع یهودی یا نصرانی نداشته باشد و اینکه اسرائیلیات گفته شده به خاطر تغلیب یهود بر دیگر است. زیرا غالب آنچه از این خرافات نقل می‌شود به مصدری یهودی باز می‌گردد.^۷

۱-۳-۱- سر دستة راویان اسرائیلیات

۱. عبدالله بن سلام: اسمش الحصین بن سلام بن حارث اسرائیلی است وی عالمی از علمای یهود بود که هنگامی که پیامبر به مدینه آمد مسلمان شد پس پیامبر آن را عبدالله نامید. وی مباحثات مفصل با پیامبر انجام داد که در پایان مسلمان شد. شرح مباحثه وی با پیامبر در برخی کتب آمده است.^۸

وی در پایان در سال ۴۳ هـ وفات یافت.^۹

۲. تمیم بن اوس الداری: وی ابو رقیة، تمیم بن اوس بن حارثه الداری است که به همراه پدرش در گروهی ده نفره وارد بر رسول خدا شدند بعد از پیامبر درخواست کرد که اگر شام را فتح کردند دو قریه از ده‌های فلسطین به وی بدهد. وی اولین کسی است که در مسجد به قصه‌گویی پرداخت و این قضیه در عهد عمر بن الخطاب واقع شد. در پایان وی در سال ۴۰ هـ وفات کرد.^{۱۰}

۷. ر.ک: معرفت، التفسیر والمفسرون فی توبه القشیب، پیشین، ج ۲، ص ۵۹۴ - ۵۹۵.

۸. المفید، محمد بن محمد، الاختصاص، تحقیق: علی اکبر الغفاری، قم: دفتر انتشارات اسلامی، ص ۲۰ - ۲۴.

۹. ابن حجر عسقلانی، احمد بن علی، الاصابة فی تمییز الصحابة، بیروت: دار الکتب العلمیة، ۱۴۲۶ هـ ق، ج ۲، ص ۳۲۱.

۱۰. الاصابة، ابن حجر عسقلانی، پیشین، ج ۱/ ۱۸۳ - ۱۸۴.